

343

8-82

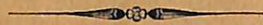
S-31

ԿՐԹԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՕՏԱՐ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԷ ԳԱՂՈՒԱԾ

ԸՆՏԱՆԵԱՅ ԵՒ ԴՊՐՈՑԱՅ ՀԱՄԱՐ

Մ Շ Ա Կ

2182
531

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԱՐԱՄԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

2002

1880

2011

19133-8 ալ

5-31 ԿՐԹԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ԸՆԹԵՐՅՈՒԱԾՔ

428 ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՕՏԱՐ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԷ ՔԱՂՈՒԱԾ

155-ՄԸ

ԸՆՏԱՆԵՍՅ ԵՒ ԴՊՐՈՅՍՅ ՀԱՄԱՐ

անօրինակ ցանցի Եղև

Մ Շ Ա Կ

1007
1088

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԱՐԱՄԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1880

Հ. ԳՐԱԿԱՆ

Ա Ա

Մ Ե Մ Ա Ն Ձ Ն

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԷՖԷՆՏԻ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Երասագիտութիւն եւ սէր յաւիտեան.

Մ Շ Ա Կ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

«Աշխատեցէք, ո՛վ դուք, յուսպից
երիտասարդներ որ բերեալազոյն
օրերու՝ պիտի տեսնէք նշոյլն հեռուանց՝
մեր հայրենեաց, տարածեցէք հայ լեզուն
ընկերութեան ամեն խաւերուն մէջ, ամեն
գաւառ ու հիւղակ, զի «*հայրենի լեզու է
իսկ հայրենի երկիրն*» ՝ Ն. Ս. ՕՏԵԱՆ

Չ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Ա.

Երբ մարդ ոնէէ գործ մը կը հիմնարկէ, պէ՛տք է որ
նախնեաց մասնակցութիւնն այդ գործի մէջ յիշէ եւ
ի լուր աշխարհի հռչակէ. Այսպէս կը պահանջեն
գիտութիւն եւ երախտագիտութիւն:

Ժողովրդային լուսաւորութեան նպաստելու վե՛ն
նպասակաւ, անձնուէր գրագիտաց խումբ մը ձեռ-
նարկեց երբեմն եւրոպական մասե՛նագրութեան ան-
գիւս գանձերն ազգին մէջ սփռել դիւրագին հասո-
րիկներով: Այլ հազիւ թէ բացուած էր, եւ անա փակ-
ուեցաւ իսկոյն այն անսպառ գանձարանի դռնակն,
եւ *Ժողովրդային մասե՛նադարսակ*ի կեանքն, աւնող,
առաւել երկարատեւ չ'եղաւ քան վարդի մը կեանքն.

Et rose elle a vécu ce que vivent les roses,
L'espace d'un matin.

Ինձ չը վերաբերի այդ ցաւալի խափանման ար-
տաքին թէ ներքին պատճառներն աստ քննել: Կու գամ

յայտարարել միայն թէ մտադիր եմ տարբեր եղանակաւ տարուանկել նոյն օգտաւէ՛ս ձեռնարկն :

Նկատելով մեր ազգին իմացական եւ նիւթական վիճակն , եւրոպական մասեմագրութեան ընտրագոյն եւ պիտանագոյն գրեւն ամբողջապէս քարգմանելու տեղ , այդ գրեանց մէջէն ընտրանօք հասուածներ պիտի քարգմանեմ եւ՝ ամենադիւրագին տեսիկներու մէջ ամփոփելով , պարբերաբար պիտի հրատարակեմ 'գայնս հանդերձ ծանօթութեամբ : Մտադատէր եւ կրթատէրն Ռօլէն , իր *Եղանակ ուսանելոյ* (Traité des études) գրքին մէջ որ , ըստ Վիլլմեն անուանի բանադասին , «Պատաներէն լեզուաւ գրուած լատագոյն գրեւէն մին է հաննարի մատեաններէն յետոյ ,» մտաց եւ հոգւոյ կրթութեան վրայ նառելով , կը գրէ թէ «Գլխաւորապէս պէտք է ստերն ազնուացնելու փոյք ունենալ , վերծանութեան համար ուսանողաց այնպիսի գրուածներ տալով որք եղբայրսիրութեան , հայրենասիրութեան եւ արդարասիրութեան զգացումներն ազդեն նոցա : » Անստով իմաստուն դաստիարակին , ես ալ հոգ պիտի տանիմ երիտասարդաց մտադաստիարակն եւ ազգասիրական զգացումներն արծարծելու յարմար հասուածներ հաւաքել *Ընթերցարանիս* մէջ , որ միանգամայն ոչ նուազ պիտի նպաստէ , կը յուսամ , դիւրացնել աշխարհիկ լեզուին ուսումն , կրքել ընթերցողաց նաշակն եւ սրել նոցա դասողութիւնն , ի մի բառ , աստիճանաբար լուսաւորելու մտերն :

Նաեւ , եւրոպականին հետ բաղդասմամբ որքան աղբասին եւ ստորին ալ լինի մեր գրականութիւնն , — այն աստիճան որ հազիւ երեք կամ չորս գլուխ գործոց կրնանք հաշուել հայ լեզուաւ գրուած , — սակայն դեռ կարող է նա բաւական ընտիր հասուած-

ներ հայրայրել մեզ : Ուստի չը պիտի միայն օտար մասեմագրութիւններէ փառուածներ ընդունիմ Հաւաքածոյիս մէջ , արհամարելով հայ մասեմագիրներն . մանաւանդ թէ ի սկզբան պիտի հիւրընկալեմ անդ ազգային փան օտար հեղինակներ . զի ցաւօք , ամենամեծ ցաւօք կը տեսնեմ այն աւերն 'գոր հայրենասպան *օտարանդուքիւնն* սկսած է գործել ազգիս մէջ : Կատն կ'աղաղակէր զայրագին եւ տրտմագին թէ յաղթական Հոռոմն ի կորուստ կը դիմէր , ստիպօրէն ընդօրինակելով Արեմացոց բարին : Նոյն սուրբ ցաւմամբ եւ նոյն տրտմութեամբ կը համակի հոգիս , երբ իմ Հայք ալ իբրու կապիկ կը նկրտին նմանիլ եւրոպացւոյն , որ ըստ ամենայնի չ'է գեր ի վեր սցիւսէ , 'գոր հարազատ Հայն ինչ ինչ հանգամանօք ապաւէն կը գերազանցէ : Մտաւորի այդ ծանց ախտին դէմ ինձ նուիրական պատր կը համարիմ , եւ կ'երդմնցնեմ պատուարժան պատեօնակիցներս , ուսուցիչ , հեղինակ եւ խմբագրապետ , ինձ մարտակցիլ այս գերագոյն մարտին մէջ : Ես յոյժ կը փափաքէի , — մասնաւորապէս գրականութեան վրայ կը խօսիմ աստ , որ ամեն բան կը բովանդակէ զուցէ , — ես ի բոլոր սրէ կը մաղթէի թէ գրատէր հայ երիտասարդութիւնն Մօնդէսիլիօի *Պարսկական նամակակնիէն* նախընտիր համարէր *Հայկական նամակակնիէն* Վրոյրի . կ'ուզէի թէ *Բարիզի գաղտնիներն* նուազ հետաքրքրութիւն եւ կարեկցութիւն ազդէին Հայոց փան *Հայաստանի վերջերն* . կ'ըզձայի հայ մարց , — եւ հայ հարց եւ որդոց , — աստիճան մէջ Միկաս Չերագի *Ազգային դաստիարակութիւնն* տեսնել էմ-Մտադէնի *Դաստիարակութիւնն* յառաջ . իսկ փանի բարեբաստիկ պիտի համարուէր իմ ազգն , եթէ հայ երէցն իր փառօրէնուն մէջ եղիւրէն

ներհնչուէր աւելի քան եղիսէն , քան երեմիաէն...
Հայ ազգին համար — հոշակուեցաւ արդէն — Հա-
յոց պատմութիւնն է սրբազան պատմութիւն :

Բ.

Ներկայ հրատարակութեանս սկիզբն անտեղի չ'է ,
կարծեմ , յիշել նաեւ աշխարհաբար լեզուին յառա-
ջադիմութիւններն , կամ այլ բառով աշխարհակալու-
թիւններն (բոս որում աշխարհաբարն աշխարհ կը
պարունակէ , պիտ' ըսէի աշխարհ կը բովանդակէ) :
Հին դասական լեզուաց համագոյակից եւ ընթա-
ցակից ժողովրդական բարբառ մ'ալ գտնուած է —
կը հաւաստեն իմաստաւէր լեզուաբանք — որ մանա-
ւանդ յամբ այլ յարածամ անելով եւ զարգանալով ի
վնաս ուսանիկ լեզուին , ուր ուրեմն յաջորդած է
նմա նոր ժամանակաց մէջ գրականութեան բարձրա-
նալով : Այս յաջորդութեան օրէնքին վրայ գեղեցիկ
կերպով խօսուած է Լասին *Քերքոսկական արուեստին*
մէջ , ոյր հայ բարգմանութիւնն ալ — որպէս գիտենք
— գլուխ գործոց մ' է բնագրին նման .

Էր օրէն եւ միտ լիցի ձայն նորաբեք բերել ի յոյս :
Որպէս մայրեաց փոփոխին տեղեք ընդ ամբս դիւրասան ,
Հինք բափին , այսպէս բառից անցեալ գնայ զառամ հասակ ,
եւ զօրէն պատմեակաց ծաղկին առոյգ արդի ծնեալք :

Հայ լեզուն միայն պիտի խոսորէր ընդհանուր օրէնքէն :
Այն , մեր մասեճագրական լեզուն ոչ եւս է գրա-
բարն , այլ ժողովրդեան կենդանի բարբառն , որ նո-
րա մտաւոր զարգացման հետ օր ըստ օրէ կանոնաւոր-
ութիւն , եւ ազնուութիւն , եւ նոխութիւն կը ստանայ ,

փոխազարձաբար ներգործելով մտաց եւ արտից վրայ :
Գրաբարեան եւ գրաբարագէտ համանիտ բառեր էին
երբեմն , այսօր մեծաւ մասամբ հրաժարած են գրա-
բարեանք հին գրոց բարբառն յարուցանելու երազէն :
Մնա մեծապէս նպաստեց ապաքէն Հ Արսէն Այ-
սրնեանի անվիճելի հեղինակութիւնն , որ *մեռեալ
լեզու* հոշակեց գրաբարն իր *Քննակական փերսիսնու-
թիւն*ին մէջ , արդարեւ անմահ գործ . — երբ միւս
կողմէն Պ. Միկա Չեռազ — Օտեան , Ոսկանեան եւ
Ռուսինեանէ յետոյ — դիւցազնական նիգեր կ'ընէր ժո-
ղովրդական բարբառին գահակալութիւնն հաստատել .
երբ Պ. Մասթոս Մամուրեան , լեզուի գործնական եւ
տեսական դասեր կու տար անընդհատ , հին եւ նոր
հայերէնին եւ արդի բանասիրութեան հմտութեամբն
հզօր . երբ Մասիս , եւ նոյն իսկ *Բագմալիկ* , գրա-
բարի եւ Ֆրանսերէնի ներգործութեան տակ , աղիւ-
տիկ եւ կանոնագիրի աշխարհաբարն զգալի կերպով
կանոնաւոր եւ նոյն կը հանդիսացնէին ամ բոս ամէ :
Աշխարհ յառնջ կ'ընթանայ , եւ լեզուներն ընդ նմա :
Ո՛չ ապաքէն այսօր ետ դառնալ հարկ էր , որպէս զի
բուն նախնեաց լեզուն գտնուէր : Այսքնեան կը գրէ
քէ «Կրնայ մէկը Տակիսոս մը գրաբար բարգմանել
ապահովութեամբ , բայց գուցէ ոչ Շարպարիան մը
առանց հին լեզուն նորացնելու կամ աղաւաղելու .»
— Դիտեն ընթերցողք քէ Տակիսոս ամենամեծ պատ-
մաբանն է Հռոմայեցոյ , որք ոչ եւս են բազում
դարերէ հետէ , եւ քէ Շարպարիան դարուս ամենամեծ
Պաղղիացի մասեճագիրն է : Եւրոպացի մեծահամբաւ
բանասէր մ'ալ , Պ. Մասպիօ , կը հաստատէ հայ բա-
նասէրին խօսքն , երբ , վեցասաներորդ դարու լա-
տինագիր հեղինակի մը վրայ խօսելով , կ'ըսէ . «Մօ-

գելլանոսի լեզուն առ հասարակ անարատ չ'էր . այլ ո՛րքան իմաստութիւն ցոյց տուաւ այս մասե՛նագիրն , զգու՛տանալով լատին լեզուով մանրապատում նկարագրել նոր ֆաղափակըրութիւնն » :

È pur si muove. Աշխարհ յառաջ կ'ընթանայ. աշխարհաբարն յառաջ կ'ընթանայ. գրաբարեանք կամայք և կամայ կը մեակեն աշխարհիկ լեզուն , այդ լեզուով խօսելով եւ գրելով — նոր լեզուով հայտնելով նոր լեզուին դէմ, նոր լեզուով ներբողելով հին լեզուն. — վարժարանաց մէջ ուսանողք առ հասարակ գրաբար կը բարգմանեն , այլ աշխարհաբար կը շարագրեն , — մինչեւ իսկ Զմիւռնացիք արդի հայերէնին ուսումն իրենց վարժարանաց մէջ պաշտօնապէս ներմտծին , հին լեզուին ուսումն ուսումնարանի բարձրագոյն դասուց վերապահելով , այսինքն , ըս Աւետարանին , կայսերն կայսեր եւ Աստուծոյն Աստուծոյ տալով . Աշխարհաբար գրեք եւ դասատեսներ , օրագիրներ եւ հանդէսներ կը բազմապատկուին ամենուրեք , եւ արդէն կը սկսի գրաբար հասընտիրներէն աւելի գործածուիլ Պ. Պիպեռնետանի *Ճաշակ արդի մատենագրութեանն* , եւ ընդարձակագունից պէ՛տն զգալի լինիլ :

Պ.

Անարակոյն նոր *Ճաշակ* մը չ'է այն գործն 'գոր պատիւ ունիմ ընթերցասէր հասարակութեան ներկայացնել այսօր. ըսել կ'ուզեմ քէ սոյն հասորն յաւակնութիւն չ'ունի դասական գիրք մ'ըլլալ , եւ որպէս յայտնեցի վերն , Հաւաքածոյ մը չ'է լոկ ազգային արդի գրականութեան. հանրաճան ընթերցարան մ'է սա (Lecture կամ Journal pour tous) . որ կրնայ ընտան-

եաց եւ դպրոցաց մէջ ընդունուիլ , ոչ իբրեւ դասագիրք այնքան որքան իբրեւ ընթերցման գիրք , — փոխան վիպասանութեանց որք ընդհանրապէս առաւել աղիտաբեր քան օգտաբեր են երիտասարդութեան : Անձնիւր հատուածի տակ ալ արժան դատեցի հեղինակին վրայ դասատանն յայտնել հակիրճ , ընդարձակագոյն դասատան եւ կենսագրական ծանօթութիւններ խոստանալով սալ *Մատենագրական Բառագիրքի* մը մէջ , որ անյապաղ լոյս պիտի տեսնէ , եթէ *Կրթական մատենադարանն* ազգէս խրախոյս տեսնէ . Զի խրախոյսն արդարեւ կ'արտաբերէ լոյս — *դեռ աւելի՛ յոյս* :

Մ Շ Ա Կ

Պէտիկթաւ, Փետրուար 1880.

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՒ ԼՈՅՍ , ԱԶԳ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ԱՍՏՈՒԱԾ. Ահա մի բառ 'գոր ոչ ոք եւ ոչինչ կրնան ջնջել մարդկային սիրտէն, մի բառ որ, աշխարհի առաջին օրէն ի վեր, ամեն մարդկային ճակատ խոր նարհեցուցած է իւր առջեւ: Անհնար է ուրանալ, քանի որ գործ կայ, գործաւոր ալ կայ: Անհնար է վարանիլ. կայ միտ. — ուրեմն կայ ճշմարտութիւն, կայ սիրտ. — ուրեմն կայ հաւատ. կայ հոգի. — ուրեմն կայ Աստուած:

ԼՈՅՍ. Ահա մի բառ որ քաղաքակրթութիւն կը նշանակէ: Հին իմաստասէրներն իրաւունք ունէին երբ տգիտութիւնն խաւար կ'անուանէին, գիտութիւնն լոյս: Ինչ որ ճշմարիտ է, լոյս է. ինչ որ սուտ է, խաւար է: Խաւարն ահ կ'ազդէ, տգիտութիւնն կը նախապաշարէ: Մութին մէջ գաճաճն սկայ կը թուի եւ խրտուիկն ճիւղալ. տգէտին համար ճիւնն սպտուհաս է եւ անձրեւն հրաշ: Խաւարն վայրենիներ կ'արտազրէ, լոյսն քաղաքացիներ:

ԱԶԳ. Ահա մի բառ զոր ներելի չէ արհամարհել: Ձուր այս գաղափարի դէմ կը մաքառուի մի եսական կամ ճապաղ իմաստասիրութիւն. ազգային զգացումն բնական է եւ օգտաւէտ: Օգտաւէտ, զի շատ մեծագործութիւններ, շատ առաջդիմութիւններ կը պատճառէ: Բնական, զի մարդ, իւր ընտանիքէ յետոյ, կը սիրէ այն ընտանիքներ որք իւր ընտանիքի վիշտերն եւ յոյսերն ունին, իւր ընտանիքի լեզուն կը խօսին, իւր ընտանիքի Աստուածն կը պաշտեն. ինչ է մի ազգ, թէ ոչ մի ամբողջութիւն համանման գերդաստանների: Ո՞վ կրնայ ըսել թէ ազգասիրութիւնն մարդասիրութիւն չէ. միթէ անձնիւր ազգ մարդկային սեռի մի մասն չէ՞ ներկայացուներ: Ընտանիք, ազգ, մարդկութիւն, արդար սանդուղ, անխզելի շղթայ:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ. Ահա մի բառ որ կը թրթռացունէ ամեն զգայուն սիրտ: Թող այս գաղափարի առջեւ լռեն անձնասէր ձկտումներ եւ անմարմին վերացումներ, զի վսեմ մարդեր կը ստեղծէ նա, վսեմ խորհուրդներ կը ներշնչէ եւ վսեմ գործերի կ'առաջնորդէ: Իսկ թէ բնական է այս զգացում, անասուններին, հարցէք՝ զայն, ոչ ոք կրնայ ասել թէ մի « թիւր դաստիարակութիւն » ով նախապաշարուած լինին նոքա: Հարցէք անասուններին, եւ Ալէն Շառզիէ պիտի պատասխանէ ձեզ: Փորձեցէք քանդել մի բոյն, փորձեցէք խել մի որջ. արծիւն իւր մագիլ պիտի ցցուէ իսկոյն, առիւծն իւր ճիրան. մին իւր կտուցով « Հայրենիք » պիտի ճչէ, միւսն իւր երախով « Հայրենիք » պիտի մռնչէ: Տուն, հայրենիք, երկիր. ահա ինչ կարգով կը սիրէ մարդ իւր բնակավայր:

Մ. ԶԵՐԱԶ

Փոքր ամօք, այլ ամենամեծ արժանեօք այս գրագէտն արդի հայերէնին վերջնական ուղղութիւն մը տալ փորձեց Գրական Գործեր եւ Ազգային Դաստիարակութեան գրքերովն, ոյց երկրորդն արդարեւ գլուխ գործոց մ'է քերական, դրական եւ տրամաբանական: Պ. Մինաս Չերազ, որդի « մի տգէտ, աղքատ, թշուառ, այլ պարկեշտ ատաղձագործ » ի, ծնած եւ ուսած է Հասգիւղի մէջ, զոր « Պօլսոյ Աթենքն » անուանեց անմահ Շահնազարեան:

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՅՆ

Ո՞վ ի հաւատացելոց՝ իր կրօնական եւ պատմական ուսմանց սկիզբը չէ՞ լրած չէ սովորած. բաց անգամ մ'այլ հրաշալի նախամարգարէին գրոց գլուխը, եւ կարդա քու սկզբանդ սկզբնաւորութիւնը, մարդոյն ստեղծագործութիւնը:

Եթէ ուզես, մտացոլ վրայ հեծած՝ թոխր մինչեւ քու հայրենիքդ, եղեմական սահմանները, եւ դեռ դրախտին մէջ չի մտած՝ անկէ դուրս եւ քիչ մը հեռու (բայց մի մինչեւ ի Դամասկոս) (1), ընտրէ դարտափ կամ ձորավայր մը, դիցուք թէ ըլլայ մեր հին Սրմանց, (Թերեւս եւ Սերմանց) լեռներուն մէջ, որ հիսնա Պինկէօլ կ'ըսուին. եւ անկէ վերանալով պատմական ժամանակաց սկիզբը, տես նկա-

(1) Վասն զի ոմանք զԱղամ ի Դամասկոս ստեղծուած կ'ըսեն, և անկից, կ'ըսէ մէկն, Աստուած ձեռքը Աղամայ ճակտին վրայ դրած՝ բռնեց քանի մը ժամուան մէջ հասուց յԱյրարատ:

տէ հոն իջած՝ յառաջ քան ի Սինա, եւ յառաջ քան ի Քորեբ՝ մէկ մեծ թեթեւ ու շարժուն բրդան պէս բան մը, իբրեւ ամպով, ծխով, լուսով, բիւրեղով շաղուած, որոյ միջէն կարծես տեսնել մարդկային կերպարանաց ուրուական մը, որ ծիրանի գօտուոյ նման ընդարձակ գիրկ ու թեւեր շարժելով, եւ իր ստորոտը եղած կաւային հողի կոշտ մը քրքրելով յիրաւի քեզի մեզի նման նիւթական կերպարանք մը վեր կու կանգնէ: Առջի ստեղծուածներէն տարբեր եւ ազնուագոյն կենդանուոյ կաղապար կ'երեւի ատիկայ. հազիւ երկու թաթով գետինը կոխած, ուղղաձիգ կու վերանայ երկնադիտակ բոլորակ գլխով. երկու կողմէն թեւեր արձըկած, ոչ թըռչելու յարմար, այլ իբրեւ փարելու իրեն նմանուոյ մը հետ, կամ թէ նոյն իսկ իրեն ստեղծողին՝ երբ ճանչնայ զայն: Տեսածնիս դեռ անկատար կաղապար մ'է. անշարժ, անյարդ, անգարդ պատկեր մը, բայց Աստուծոյ պատկեր ըլլալ գուշակուի. կաւակերտ կարմրակերտ արձան մը, որ կարծես թէ ներսէն կենդանանալու աշխատելով՝ մանր քրտան կայլակներ կու թորէ բոլոր զանգուածէն դուրս, 'գոր երեկոյեան զովագին հողմիկն կամաց կամաց ցամփեցնելով կը ճերմկեցնէ, կ'ամիտիէ. եւ իբրեւ հեռուէն մտեցնելով աչքիդ՝ հետզհետէ յայտնագոյն կու ցուցնէ մարդկային կերպարանք. նախ եղիպտական արձան մը կարծես զայն, վերջը կովկասեան կերտուած մը, յետոյ մոմէ մարդ մը. հիմա բուն մարդ ըսել չըսել չես գիտեր, վասն զի բան մ'է, բայց ոչ կենդանի եւ ոչ մեռեալ, ոչ ի քուն եւ ոչ արթուն. այլ այնպիսի՝ որ ոչ անուն ունի եւ ոչ ձիջ պատկեր մը՝ մեր հիմակուան գաղափարաց

1002

մէջ: իսկ հրաշագործ ճարտարակաւ երբ թէ պահ մը կիսկատար թողլով իր ամենէն զանազան թեւեր վեր կու շարժուի թեամբ ու մտածմամբ կ'ուզէ այդ կաւեղէն պատկերին ազդել ողորկութիւն, գոյն, շարժումն, շունչ, կեանք, զգացումն, բան եւ հողի. եւ այս ամեն ըսածներս՝ իր դիտելուն եւ հաճելուն ատեն՝ կ'ազդեն, կ'երեւին իր ձեռակերտին վրայ...: Տես, ի՞նչ շուտ շուտ այդոր արտաքին երեւոյթն կակղած կոկած սկսաւ փայլիլ, հետզհետէ մոմագոյն, մոխրագոյն, շուշանագոյն, ծիրանագոյն, վերջապէս մարմնագոյն. եւ այնքան բարակ ու փափուկ, որ պէս թէ թափանցիկ մաշկ մը միայն ծածկէր ներքին զարմանալի մեքենայն, եւ իբրեւ ապակոյ մը տակէ ցուցնէր կապուտաթեւ ջղեր եւ երակներ: Ահա յանկարծ բոլորակ գլխէն ինչուան ուսերը բնձուեցան արձըկեցան գունդ գունդ խոպ խոպ փունջեր, բայց իբրեւ պղնձի անդրիի մը վրայ՝ անշարժ են. ազօտ ազօտ արշալուսէ մը ծագած առաւօտու պէս յանկարծ կ'երեւին բարակ թարթափք եւ յունից կամարք, որոց ներքեւը երկու մարդարտափայլ գոգք կան, մէջ տեղուանքն սեւ աղամանդ. — անշուշտ ճանչցար աչքերը. բայց անոնք զքեզ չեն ճանչեր, քեզի չեն նայիր, չեն շարժիր. սառնամած լճակներ են, ծածկուած ահուհ են, որ կ'ուզեն լոյս առնուլ եւ լոյս տալ: Եղիցի՛ ուրեմն լոյսն, անհամբերութեամբ կանչես. եղիցի՛ լոյս ի վերայ այդ սքանչելի դաստակերտիդ, եղիցի՛ դա կենդանի պատկեր Աստուծոյ...: Եւ ահա եղեւ լոյսն կենդանի: — Կու տեսնե՞ս, անդրին մարդ կ'ըլլայ. կ'ըլլայ ըսելու չմտար, կաւէ կաղա-

պարն՝ Աղամ եղաւ : Ի՞նչպէս եղաւ , ուսկի՞նչ եկաւ այն ճանապարհին , այն գոյներն , այն շարժումն . . . Դեռ վայրկեան մը , բոպիկ մը , պիկ մ՛առաջ պատկեր էր , հիմա անձն է : Վասն զի հրաշագործն՝ աստուածային երազութեամբը դպաւ այդոր ճակտին , եւ մէկէն արձանին մեքենաներն սկսան շարժիլ : Դիտէ՛ դա դանգուր գիսակներն՝ ի՞նչպէս բարդ բարդ կու ծփան . նայէ՛ դա շիկորակ շրթանց շարժումները , դա զմրուխտէ աչաց հրեղէն թաւալմունքը , երկխորչեայ ռնգանց բարակ շնչառութիւնը , դա գեղեցիկ գլխոյն հեղիկ ստոյաքը , դա ջաջուութեան թափ տալը . դա դուրթ տուող սափց դոփիւնը , որ ոչ միայն անդրին իր պատուանդանէն կտրեցին , այլ բոլոր անձին ներքին ազդուածքէն ուժ առած՝ այնպէս սաստկութեամբ մը գետնին թռնդ կու տան , որ օգտավարիկ գունտէն աւելի շոյտ եւ բարձր պիտի ցատքէր յերկնից միջոց , թէ որ դեռ ճակտին վրայ դրուած չլլար մատն աստուածային . որ իրբեւ ամեհի երիվար մը՝ սանձով , կամ ծխով հողմով շինուած պատրաստ նաւ մը՝ խարստով , դեռ բռներ է զայն , բայց այնպէս մը կ'երեւի՝ թէ հազիւ եւ ոչ ընդ երկար կրնայ համբերել բռնուածն :

Իսկ աստուածպետականն յետին հաճութեան ժպտ մ՛այլ տալով , իր անքննելի ծոցէն կու փչէ նորաչն պատկերին վրայ շունչ մ՛այլ . շունչ բանական , աննիւթ եւ անապական , որով բողբոլին կըլլայ կու կատարուի մարդն . եւ հազորդ աստուածային զօրութեան , աստուածային երազութեամբ մը ճանչնալով ինք գինքը , ինչպէս եւ ուստի բլլալն , միանգամայն աչքով եւ շրթամբ , թե-

ւօք եւ ծնգօք , սրտիւ եւ բանիւ եւ հողւով կու կանչէ՝ ԱՍՏՈՒՍ՝Ս ԻՄ :

Ը. Դ. ԱԼԻԾԱՆ

Ազգային ամենաբարձր հեղինակաց մին է Հ. Ղեւոնդ Մ. Ալիշան , անդամ վենետիկոյ Մխիթարեան միաբանութեան : Իրբեւ բանաստեղծ մատենագիր , սպաքէն կը գերազանցէ Հ. Արսէն Բագրատունին . իսկ իրր հայրենասէր մատենագիր , աստուածային չ՛ունի բոլոր միաբանութեան մէջ : Կը գուշակեմ թէ կրնակն Հռոմայ եւ երեսն Արեւելք , Հայաստան դարձուցած կը նստի վանքին մէջ լուսատենչ եւ հայրենաստենչն Ալիշան . . . :

ՀԱՅՈՑ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս ամեն ազգ՝ Հայերն ալ ի սկզբան՝ որսորդութեամբ , հողագործութեամբ եւ խաչնարածութեամբ կ'զբաղէին : Խաղաղասէր էին ի բնէ եւ վայրագ : Հայկազուն ցեղերն՝ ահագին լեռներով անջատ բլուրներու ու ձորերու մէջ քաջուած՝ հազիւ իրարու հետ կը հաղորդակցէին . եւ որովհետեւ շատ քիչ պիտոյք ունէին , իւրաքանչիւր ցեղ իր ներքին բերքով գոհ կը լինէր : Հայաստանի ցուրտ , բուռն ու ձիւնոտ կլիմային , տեղ տեղ ժայռուտ ու խոտան հողին բնութենէ Հայերք տուկուն , կորովի , չարքաշ մարդիկ դարձեր էին եւ անխոնջ աշխատողներ , մանաւանդ լեռնցիներն , որ գէնք շարժելու , կրակոտ ու սրարչաւ նծոյցներ

վարելու եւ ասպատակներ հալածելու մասին շատ քաջավարժ ու ճարտար էին: Սովորաբար անվնաս ու հանդարտ՝ Հայերն կատաղի առիւծներ կ'դառնային երբ իրենց ընտանեկան ու տանտիրական պատւոյն եւ ստացուածոց դէմ թշնամիներ տեսնէին եւ իրենց այս բնական առողջութիւնն ու արիութիւնը ճարակ կ'դանէին այն երկրին մէջ ուր բնական դժուարութեանց եւ վայրի կենդանիներու դէմ մաքառելու պարտաւոր էին՝ որպէս զի իրենց օրսպահիկը ճարեն. միայն թէ այս աշխատութեան պայքարը մղելու համար իրենց ունեցած գործիները կոշտ էին եւ անուպայ, վասն զի սկզբնական արուեստներու եւ ճարտարութեան անհմուտ էին:

Արամին եւ առաջին Տիգրանին ժամանակ՝ Հայերն այս կէս վայրենի վիճակէն ելան եւ սկսան օտար երկիրներու հետ առուտուր ընել, մանաւանդ Աղուանից, Մարաց, Ասորեստանցուց եւ փիւնիկեցուց հետ, եւ արուեստներ սորվիլ: Արչակունեաց տիրապետութիւնը գլխովին փոխեց առջի նահապետական պարզ ու անշուք վիճակը եւ Հայոց գործունէութիւնն դւ պատերազմական եռանդը գրգռեց, որով ոչ միայն Հայաստանի հին սահմաններն ընդարձակեցին, այլ եւ ուրիշ աւելի բարեկիրթ ազգերու հետ հաղորդակցելով՝ նոցա ընտանեկան սովորութիւններն առին, նոյնպէս քիչ մ'ալ ուսման եւ արուեստներու ճաշակը: Հետեւապէս Հայաստանի մէջ ալ նոր նոր պիտոյքներ ծնան, մանաւանդ երբոր օտար երկիրներէ եկող գաղթականներ քաղաքակրթութեան եւ երբեմն երկպառակութեան ու օտարասիրութեան նոր տա-

րերք բերին իրենց հետ: Փոքր առ փոքր հողերն աւելի լաւ մշակուեցան, բնական բերքերն առատացան եւ օտար փոխանակութեան առիթ եղան, զիւղեր աւաններ ու քաղաքներ շատցան, հաղորդակցութեան միջոցներն աւելցան ու այլ եւ այլ հեռուոր գաւառներու Հայ բնակիչներն իրարու եւ օտարներու հետ հաղորդակցելու զիւրութիւններ ստանալով՝ զիրար ճանչնալու եւ շատ պարագաներու մէջ միարան եւ միակամ շարժելու կարող եղան. մէկ խօսքով հայաստանցին աւելի բարեկեցիկ, անդորր ու անկախ վիճակ մը վայելեց. հայ վիպասաններ սկսան երգել հին զիւրցազանց եւ թագաւորներու արարքը, տաճարներ ու մեհեաններ շինուեցան՝ ուր քուրմերը քաղդէական գիտութեանց հմտանալու ջանացին: Այսպէս թէ եւ երկրագործութիւնը, վաճառականութիւնը, ճարտարապետութիւնը, կարեւոր արուեստները, բանաստեղծութիւնն ու երաժշտութիւնը նոր քայլեր առին Հայաստանի մէջ, սակայն այս յառաջադիմութիւնն ընդհանրապէս նիւթական էր: Ժողովրդեան սիրտն ու միտքը դեռ անմշակ էին, մանաւանդ շինականները տգիտութեան եւ ստրկութեան մէջ կը տառապէին: Նախարար ու ազնուական, որ նոյն թանձր խաւարին մէջ էին, ստէպ իրենց իշխանութեան ներքեւ գտնուող հայ ցեղերը կը հարստահարէին եւ ատեն ատեն արքունի հրամաններուն կ'անաստէին: Արտաշէս Բ. այս մեծաշէն ու ժողովրդասէր թագաւորը՝ ջանաց Հայաստանի այլեւայլ կողմի ցեղերն իրարու կապելու սաւարութեամբ եւ առուտուրով, եւ ազնուական դասուն գորութիւնը կտորելով իրեն հպատա-

կեցընել: Ուստի հազարդակցութեան միջոցներն աւելցուց, վարժատուններ, արուեստանոցներ ու գործարաններ բացաւ եւ՝ հայ պատմագիրներուն նայելով՝ մեր հայրենիքը ծաղկաւէտ եւ պողպղից պարտէզ մը դարձուց, ուր մեծ ու սզտիկ առատութեան եւ բարօրութեան մէջ կ'ապրէին: Սակայն իր գործը չարունակող չգտնուեցաւ: Բարոյական ու մտաւոր յառաջադիմութեան համար թափած սերմեր արմատ չբուսեցին ժողովրդեան մէջ եւ իր յաջորդներուն թոյլ, անկարգ ու խռովայոյզ ընթացքը ջնջեցին իր լաւ կարգադրութիւններն եւ Հայաստանը ներքին եւ արտաքին պատերազմներու ասպարէզ մը դարձուցին, ուր կարելի չէր որ լուսաւորութիւնը մուտ գտնէ, մինչեւ որ քրիստոնէութիւնը գալով՝ Հայոց ընկերական կենաց նոր լուսաւոր ուղղութիւն մը տուաւ, քաղաքական իշխանութիւնը դժուարին վիճակի մը մէջ թողլով:

Մ. ՄԱՍՒՌԵԱՆ

Հայ ազգին ամենաներհուն եւ ամենաբեզուն գրիչն է Պ. Մատթէոս Մամուրեան: Գրէթէ չը կայ նիւթ ոյր վրայ ձեռնհասօրէն չը կարենայ ձառել այս յոհնափո գրագէտն: Իր գլուխ գործոցն եւ մեր աշխարհիկ գրականութեան հազուադիւտ ընտրագոյն մատեաններէն մին է Հայկական Նախնային զոր հրատարակած է Վրոյս ստանուամբ: Արեւելեան ճանաչման ամաթերթն ալ՝ զոր ինն ամերէ ի վեր առանձին կը խմբագրէ սոյն անխոնջ եւ անսպառ մատենագիրն, ազգային առաջին Հանդէսն է, բանիրուն գրագատից վկայութեան համեմատ:

Գ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ Ն

Ի՞նչ է գեղեցիկն. — Հարցումն տարօրինակ, գոգցես. զի ամէն օր, ամէն վայրկեան ի տեսիլ կամ ի լուր մի առարկայի որ կը յուզէ զմեզ կամ կը յափրջտակէ՝ կը գոչեմք «զի՛ գեղեցիկ»: Գեղեցիկն, ո՞վ չզգայ զայն, երբ տեսնէ մի կոյս նրբահասակ՝ ոսկեհէր եւ աստղաբիր, մի պատանեկան դէմք կայտառ զոր կը շրջանակեն սեաւ գանգուրք եւ կը լուսաւորեն հանճարալիբ աչկունք, մի մանկիկ՝ մօր բնոյն վերայ բուսած ծաղիկ, կամ մի ալեգարդ ծերունի վեհափառ. երբ տեսնէ մի գեղաբաշ շժոյգ օդապար, կամ լա՛ն մի թռչնոյ երգն յանտառին, կամ դիտէ խաչինքն ճարակաւոր ընդ մարդ. երբ նկատէ ծաղկեհիւս պատմուճանն զոր կ'զգենու գարուն՝ դէխոյն բոյրերու եւ շոգերու, կամ անտառն սրոյ ստուերք են խորհրդաւոր, եւ առուակն արծաթի յոր կը կախին լուսնոյ վարաքն ոսկեթել. եւ կամ երբ աշուն — կոյս հիւժեալ — մի մելամաղձոտ վերջալուսոյ մէջէ կը նայի տխուր իւր գեղնած տերեւներուն որ կը թափթփին տակաւ իւր ստից տակ եւ որք թուին լինել իւր յոյսքն եւ երա՞զք վաղանցիկ: Ո՞վ չզգայ գեղեցիկն երբ կը տեսնէ հաւատացեալն ի ծուեր սրբավայրին նուիրական սեմոց վրայ, մի մօր խանդալատանքն իւր զաւկին վերայ որ կախուել է ստինքէն, տարփանքն երկուց տարփածուաց որ գոգցես յիրեար միայն սալին, եւ անդն զինուորին որ զուարթ կը նուիրէ իւր կեանքն հայրենեաց արեւուն, այրին որ ամէկոտ եւ գազտագողի կը նետէ լուսնոյն գանձանակին մէջ

կամ թէ մի մանուկ որ մի սրտառ հաց կը կարկառէ մուրացիկ ծերոյն որ կ'օրհնէ զնա: Գեղեցիկն, ո՞վ չզգայ զայն, երբ մի վեհ ճշմարտութիւն, իբրու լուսոյ ձառագայթ, կու գայ յանկարծ, մեր մտքի քօղն պատուելով, մի անծանօթ հորիզոն պարզել մեր առջեւ, կարդալ տալ մեզ բնութեան գաղտնիքն, թափանցել արարչութեան ներդաշնակութեան եւ լուծել իմաստն մի այլ տառի ի տառիցն որովք Աստուած իւր կամքն ու իմաստութիւնն գրել է ի տիեզերս:

Այս ամէնն գեղեցիկ է, զի այսպէս կը դատէ մարդկային բանականութիւնն եւ այսպէս կ'զգայ սիրտն որ կը յուզի, կը գործվի, կը խանդաղատի, սիրով եւ զմայլմամբ կը համակի այս առարկայից ի տեսիլ կամ ի լուր:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Ազգային առաջին գրագէտներէն մին է Պ. Ռեթէոս Յ. Պէրպէրեան, նախկին աշակերտ Հասգիւզի Ներսիսեան վարժարանին: Առաջին գրքերէն հեղինակն հաւասար յաջողակութեամբ կը գրէ գրաբար թէ աշխարհաբար, արձակ թէ ոտանաւոր: Իր լուսաւոր գաղափարներն եւ փայլուն ոճն իբր կրկնապատիկ կը փայլին Նասրանաց մէջ, ուր քաջ առողջանութեամբն եւ հնչուն ձայնովն ունկնդրաց վրայ մոգական ազդեցութիւն կը գործէ սոյն պերճաբան բանաստեղծ: Պէրպէրեան վարժարանն ալ մեր լաւագոյն կրթական հաստատութիւններէն մին է, եւ ըստ ոմանց ամենալաւն:

Գ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ Օ Ր Ի Ն Ա Կ

Գ Ե Ղ Ե Յ Ի Կ Ի

Հանճարներու համաստեղութիւն մը պայծառ երկնի մը վրայ, ահա այս էր Լուի-Ֆիլիբի թագաւորութիւնը:

Այն թագաւորութեան օրով թիէո ու Կիզօ իրենց անմահ գործերը կը հրատարակէին. մին յեղափոխութիւնը ու միւսը քաղաքակրթութիւնը կը սրտմէր. սա հո՞՞ն ու իշխանական ոճով, իսկ նա այն վճիտ լեզուով ու զարմանալի կարգաբանութեամբ որ կարծես կապտեր էր եղելութեանց խորհրդաւոր թելը եւ ամենէն կնճռոտ խնդրոց վերջին վերլուծութեամբ գտանելի ձեւն ու բառը՝ որով ընթերցողին անվարժ ու անուս միտքն անգամ կը թափանցէր ի խորս խնդրոյն. քանի՞ անգամ անկէ ի վեր սոյն ոճին առջեւ սքանչացեալ մնացեր ենք, մանաւանդ իր ատենարանութիւնները կարդալով եւ նոյն իսկ իր վերջին տարիներուն մէջ իր խօսակցութիւնները լսելով, խօսակցութիւնք որոնցմէ սոյն տողերս գրողը երբ դուրս կ'ելնէր՝ դեռ իր հմայիցը ներքեւ զմայլեալ կը գտնէր զանձն այլ եւս մէկ քանի ժամ: Այն օրերուն կը փայլէին իմաստասիրութեան մէջ ժուֆրօս եւ Քուզէն, Քուզէն՝ որ կ'արձանացնէր ի բարբառն իւր սիրալի զընտրօղական վարդապետութիւնս՝ որ այնքան եռանդագին գտան ընդունելութիւն եւ որ այն-

քան շուտ մոռցուեցան : Այն թագաւորութեան օրով կընծայէր աշխարհի իր անմահ տաղերը Լամարթին, տաղք լի կանացի զգայականութեամբ եւ երբեմն առնացի բարբառով, լի դաշնակութեամբ եւ է՛ գի լի կորովով : Վ. Հիւկօ՝ գրական յեղափոխութիւնը կը յարուցանէր եւ անոնց որ յանուն ֆօռնէյլի ու Ռասինի սրբապղծութիւն կը համարէին իր նոր դրութիւնը, քերթողին ազատութիւնը, ի պատասխանի մէյակէ հրաշակերտ կը նետէր առեւտրային որ ըզֆօռնէյլ ու Ռասին կ'արժէին : Այն օրերուն կը գրէր նաեւ ու կը նկարէր ազատափալ լուսով սիրոյ ամէն տեսակները աւազելին Միւսէ՛ որոյ հոգին չը կրցին նուաստացնել ապականութիւնը եւ որ մեծ պիտի մնայ նաեւ իր անսուրբ բանաստեղծութեանցը մէջ . մինչդեռ երգն ի բերան երթար գար եւ սէր որ երթար զուարթութիւն ամէր, որ ըզ հայրենեաց փառքն ու սիրանոյշին տարփանքն երգէր, Պէռանժէ : Եւ քաղաքական ամպիոնին վրայ զաշխարհ թնդացնէին իրենց խօսքերով Ռօյէ-ֆօլառ, Պոօյլ, Շաթօպիան՝ առաջին կայսրութեան մեծն այն տարագիրը որ արձակ ոճով աստուածոց լեզուն խօսեցաւ, նոյն ինքն Լամարթին, Թիէռ, Կիզօ, եւ որ ըզ բարձրաթուիչն երեւակայութիւն կերպարանէր որչափ ի իբարբառ՝ նոյնչափ եւ յանձն ու ի ձեւ ու ի ձայն անդլթելին Պէռիէ . եւ դասախօսութեան բեմին վրայէն որոտային եւ հարուածէին ըզ կեղծաւորն կրօնաւորութիւն եւ անցեալ դարուց զազանիքը պարզէին զողորմունն ու թրթռունն երիտասարդութեան խառնեալ ի սրահին, անբաժանելիքն անուամբ եւ որ չը բաժնուեցան սրտով, Միշլէ եւ

Քինէ : Միշլէ, այլ պատմագիր եւ այլ ոճով քան ըզ Թիէռ 89 ի յեղափոխութեան եւ ընդհանուր Ֆրանսայի պատմութեան, պատմելով ու նկարագրելով նաեւ իր յատուկ ոճով, իբրեւ թէ պէտք ունենալին սոքա աւելի զմայլմանց, ինչ որ գգուի ու ճլուրտայ, կլինն ու թռչուն . Քինէ՛ բանաստեղծն այն իմաստասէր եւ որ մին այն մատենագրաց որ ձեռն տուին կարկառել Գերմանական ու Գաղղիական դարութեանց, զմէ՞ նաեւ չը կրցան ձեռն տալ կարկառել երկու մեծ ազգաց :

Ահա՛ այս եւ այսպիսիք էին այն հանձարք բազմաբեղուն որ 48 ի սերունդը պատրաստեցին :

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Օտեանի վրայ բաւական կը խօսի Օտեան :

Երբոր ցողին փաղփուն շիբեր գիշերուան
 Խոտի՛ քերթի՛ ծաղկի վրայ կը տեղան,
 Եւ երբ երկինք աստղեր շողան մթավար,
 Յայտեն արցունք՝ կայծ իմ աչերըս խաւար .

Ինչ , Հայասան , քեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , այլ սեւ նոճի մ'ըլլալ , քեզ շա՛ւր սալ :

Ձիս ասղազարդ երկին սփոփել չ'է կարող ,
 Մասեաց սարին արտառալից է նա ֆող ,
 Ձեր յիշատակն ինձի համար հետեագին՝
 Նրման կուսին սիրոյ առջի արցունքին .

Դամբանք , աւերք , ձեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , այլ ուղիս մ'արցունք ըլլալ , ձեզ ցո՛ղ սալ :

Երկաք՝ շղթայ՝ բանս՝ եւ անդունդք ու վրհեր ,
 Ամպրոպ ու շանք , մահուան զանգակ ու շահեր ,
 Չ'է , չ'են կարող պահ մը ձեր վառ յիշատակ
 Ծածկել սեւի՛ ու սոսկումի՛ վէճի սակ .

Ազան օրեր , ձեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , այլ հուր մ'ըլլալ , եւ ձեզ Հայուն սալ :

Չուարք բնութեան այն կամարներն ծաղկահիւս ,
 Բոյր՝ կայծ ու գեղ , նայուածք՝ ժրպիտ սիրուհւոյս ,
 Անուշ հովեր՝ արձաք ալիք վրասկիին
 Ձեր հուրն արեւս պահ մը առնել չը կրցին .

Փառանց օրեր , ձեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , այլ ձեզ պատրոյգ մ'ըլլալ , ու լոյս սալ :

Արեւալոյսին տոգոյն աստղեր երբ փալփին ,
 Դողջըր գեղգեղ վարդակառօս բուլբուլին ,
 Բնութեան դաւնակք , սն , չ'են կրնար նուագեր
 Ըզնեզ հառաչք , յոր մարնչեն նոճիներ .

Սեւ սեւ օրեր , ձեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , արիւն մ'ըլլալ , եւ ձեզ կարմիր սալ :

Թերեւս ժպտին Հայոց մրքին սարերը ,
 Կամ շունչ ծխեն Սիպիրիոյ սառերը ,
 Բայց սեւ հոգիք ու սեւ հանկեր անողոք
 Խեղդել կուգան ազատ հոգւոյս իմ բողոք .

Արդարութիւն , քեզ մոռնա՛ւ . . .
 Երբէք , այլ սուր մ'ըլլալ , արեւ քեզ մուտ սալ :

Մինչ ց' Երբ գոչեմ , ձայնըս մէկը չը լսե՛ր ,
 Հայն իւր ժանգոտ շղթան երբէք չը սարսեր . . .
 Բընաւ ինձ հետ իրաւունք ոչ բոքովեց ,
 « Հայր չես » ծաղրեց , եւ ձայնը զիս չը բովեց .

Հայ ու շղթայ , ձեզ մոռնա՛ւ ,
 Երբէք , այլ շունչ մ'ըլլալ , ու ձեզ ոգի սալ :

Հարուստ ու կղեր քէ ազգ ըզգան եւ վառին ,
 Թէ « Լոյս եւ Սէր » հայ արեւուն մէջ քառին ,
 Թէ հայութիւն երկնէ « Ազատ զաւակներ » ,
 Թ' Եղբայրութեան՝ սիրոյ վառին կրակներ ,

Քրնւորք իմ , զքեզ մոռանա՛ւ ,
 Ո՛չ , յետ շիրմիս քեզ ձայն ըլլալ , ու հայ լալ :

Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Խորագրած բանաստեղծ , Պետրոս Դուրեան մեռաւ
 եւ անմահացաւ այն տիպին մէջ , ուր նոր կը սկսին
 ապրիլ այլ :

Երբ բնկերիդ բարիք մ'ընես, քան 'զայն աւելի դու կը ռահիս :

Ով որ դասարկ կը կենայ գարնան, սովէն ու ցուրտէն կը մեռնի ձմեռան :

Լաւ է յստակ խորհրդով ննջել, քան պիղծ խորհրդով աղօթել :

Գիտութեան եւ աշխատութեան մէջ է կասարելութիւնն :

Աշխարհիս վրայ չը կայ բան մ'որ մարդկային մտէն առաւել երագարուիչ, նուրբ եւ գործօն բլլայ :

Կրնանք նկատել մարդկային ազգն իբրեւ յանդուզն հսկայից բանակ մ'որ անզգալապէս լեռներէն իջնելով նուանեց երկիրն եւ իր ձեռաց դրոշմն արտաբին աշխարհին վրայ սպաւորեց :

Որպէս ամեն մարմին դէպ ի կեդրոն կը ձգսի, նոյնպէս բնութիւնն ալ անհիական հասակէն սկսեալ ամբայինդ կապերով կը կապէ մարդն իր ձնեղեան երկրին հետ :

Բոլոր արարածոց մէջէն բնութիւնն մարդոյս միայն պարզեաւ է ամենէն երկարատեւ կեանք, ամենէն տկուր մարմին եւ ամենէն աւելի բարօրութիւն (եթէ կամի) :

Տիւրօն տը նեմուռ Գաղղիացի պերճախօս եւ ճշմարտախօս մատենագրին գործերէն քաղուած է հետագայ պատմութիւնն, որ բզմեզ կը յորդորէ կենդանեաց հետ աւելի խնայութեամբ վարուիլ եւ մանաւանդ օրինակ իսկ առնուլ մերթ ի նոցանէ :

Բիպուազ երեւելի վիրաբոյժն երեկոյ մը դրան մօտ սիրուն շուն մը տեսնելով ոտն կոտրած ներս առաւ, եւ դարմանելով բուժեց կենդանւոյն ոտն: Գարմանին ատեն եւ այնուհետեւ ալ, շունն ամենամեծ երախտագիտութիւն կը յայտնէր վիրաբուժին, որ կարծեց թէ յաւիտեան ազատարարէն չը պիտի բաժնուէր: Այլ շունն ուրիշ տէր մ'ունէր, եւ զիտենք որ այս կենդանեաց համար առաջին սէրն յաւիտեան կը տեւէ եւ առաջին տէրն նոցա մշտնջենաւոր տէրն է: Արդ, երբ վազելու կարող եղաւ, գնաց եւ ալ չը վերադարձաւ: Վիրաբոյժն իր բարէսըրտութեան համար գրեթէ զղջալով կ'ըսէր թէ, լսուած բան էր շան ասպերատութիւնն: Հինդ վեց ամիս անցած էր, երբ օր մը Պ. Բիպուազ վերստին իր դրան առջեւ կը տեսնէ նոյն շունն որ չէր յազենար իր ազատարարն եռանդազին գգուելէ: Վիրաբոյժն ուրախացաւ եւ ուզեց ներս առնել շունն. այլ կենդանին փոփոխակի կը լզէր նորա ձեռն եւ կը քաշէր քղանցքն որպէս թէ բան մը ցոյց տալու համար: Ի՞նչ տեսնէ բժիշկն աղէկ կենդանին իր ծանօթներէն քած մը բերած էր բարէրարին, որպէս զի նորա կոտրած ոտն ալ բժշկէ:

Տանիմարքան, որ երկու միլիոն բնակիչ ունի միայն,

իր ուսմանց եւ արուեստից բազմաթիւ դպրոցներ
մինչ, Եւրոպայի ամենամեծ ազգաց կը հաւասարի
կրթութեան մասին: Այլ Տանիմարքացիք իրենց
յատուկ տեսակ մը կրթական հաստատութիւն ալ
ունին, 'զոր Շուեռացիք այս կրթասէր ազգէն փոխ
առած եւ իրենց երկրին մէջ տարածած են. այն
է Գիւղացոց Դպրոցներն: 1844ին կրունդվիկ եպիսկո-
պոսն հաստատեց այս տեսակ առաջին դպրոցն,
եւ այսօր Տանիմարքաի Գիւղացւոց դպրոցներուն
թիւն 55ի կը բարձրանայ: Սոցա նպատակն է ազգա-
յին առարկաներու վրայ բերանացի դասեր խօսելով,
գիւղացւոց միտն մշակել եւ հայրենասիրութիւնն
արծարծել: Այս գեղջկական դասարանաց մէջ
երկու սեռէն ալ աշակերտ կընդունուին. զի Տա-
նիմարքացիք շատ կանուխ համոզուած են թէ, կազ
կը քայլեն այն ազգերն ոյց երկու մասերն անհա-
ւասար մշակուած են, որպէս կը կազայ մարդն ոյր
անհաւասար են երկու սրունգներն:

Թէեւ ազգաւ Տանիմարքացի, սակայն համօրէն
մարդկային ազգին կը վերաբերի Գիւղացոց Դպրոցներուն
անմահ հիմնադիրն: Արժան է ուրեմն որ մեր սրտին
խորն անջինջ տառերով դրոշմենք կրունդվիկ ա-
նունն, Մխիթարայ եւ Շահնազարայ վեհանունաց
քով: Ուսնինք նաեւ վերոգրեալ հատուածիկին
հեղինակին ալ անունն, որ պարկեշտ մարդ եւ
պարկեշտ մատենագիր է. Պ. Լէօ Գուէսնել յա-
ռաջադիմութեան անվանոյ ակոյեան մ'է, եւ
գործքով եւ գրութեամբ կը նպաստէ Գաղղիացւոց
ազգին, որով եւ մարդկային ազգի տեւեւ հրութեան:

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Ե. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Գին արժ. դն.

ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆԻ ՄԸ ԽՂՃԻՆ ՊԱՐՁ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ. 5

(Առաջիկա—Նուպար եւ Շահնազարեան վարձարանին մէջ արտասանուած իմաստասիրական հառ , որ այսօր սպառուած է:)

ԴԱՄՔԱՐԱՆ. (ՉԵՐՍՁ-ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ). 2 1/2

(Գրական ծանրագին գործ մ'է այս «փոքր սեփական, հազիւ աւելի ծանր քան այն երկու փետուրներ որք ծնունդ տուին նմա »:)

ՆՈՐ ԿԵՆՔ. Ա. Ազգային շեզու. 3 1/2

(Աշխարհաբար շեզուի պատկանութիւնն է այս զիրեն, ուր միւսեանց հետ ամուսնացած են սրամաքանութիւն եւ բանաստեղծութիւն : Ազգային շեզուին դէմ երկու սեփականներ հրատարակուեցան արդէն, որք, աւնդ, յարձակում են աւելի քան թէ հերքում :)

Ս. ԱԶԱՏԱԽՈՂՆԵԱՆ

ՓՈՒԽՈՓՈՏԱՅԱԿԱՆ ԲԱՌՆԵՐՆ ՅՈՂՈՎՐԴՆԵԱՆ. 5

(Նախախորձ)

(Աղէկ եւ գէտ խօսուեցաւ այս գործին վրայ: Գրքախաբար գէտ խօսողներն —չէ խօսող չ'էին եւ ոչ —չէ խորհող :)

ՆՈՅՆ. (Փորձ) ՆԱԲԱՐ. Մասն Ա. 5

(Իմաստասիրական սեռակետով ակնարկ մ'է գրականութեան եւ գրադասութեան վրայ, բոլոր գրագիտաց ուշադրութեան արժան :)

Մ Շ Ա Կ

ՀԱՅԸՆՏԻՐ ԸՆԹԵՐՅՈՒՄՔ. Տեսր Ա. 2

(Ընդարձակ Նախաբանէ մը գտաւ, Հ. Ղեւոնդ Ալիբեան, Օսեան, Գուրեան, Մամուրեան, Մինաս Չերագ եւ Պերպերեանի հաստատման, նաեւ ծախսուածքն եւ թուրքերը մը կը պարունակէ:)

20 13

